

FAHREDDİN ER-RÂZÎ'YE GÖRE NÜBÜVVETİN İSPATI

Hülya TERZİOĞLU
Yrd. Doç. Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F.
hulyaterzioglu@sakarya.edu.tr
orcid.org/0000-0001-7565-615X

Şerife Nur ÇELİK
Arş. Gör., Abant İBÜ. İlahiyat F.
nurcelik@ibu.edu.tr
orcid.org/0000-0001-6388-4948

Öz

Nübüvvet, insanın Yaratıcı ile ilişkisini düzenleyen ve hayatına yön veren dinin tebliğini ve tatbikini sağlayan müessesedir. İslâm dininde, özeldir Hz. Muhammed'in nübüvveti, genel anlamda nübüvvetin ispatı insanın mükellef oluşunu ve dinin meşruiyet zeminini oluşturur. Fahreddin er-Râzî, bu hususu göz önünde bulundurarak nübüvvetin ispatını sağlayan mucizenin imkânı ve peygamberliğe delaletini ayrıntılı olarak tartışmış ve meseleyi dinin temellendirilmesi bağlamında incelemiştir. Bu makalede Râzî'nin *Nihâyetü'l-ukûl*'ü, bu eserden daha sonra telif ettiği *Kitâbü'l-erbaîn*'i ve tartışmalara çok değinerek meseleleri daha muhtasar olarak ele aldığı *el-Muhassal*'inden yola çıkarak onun nübüvvetin ispatında ileri sürdüğü argümanlar ve takip ettiği yöntem hakkında genel bir tasvir sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, mucize, tehdî, muâraza, mütevâtir haber.

PROOFS OF PROPHETHOOD ACCORDING TO FAKHR AL-DİN AL-RÂZĪ

Abstract

The prophethood is an establishment which enables to propagation (*tabligh*) and application of the religious ordinances that regulates the relationship of humankind with God and guides his life. Proving of prophethood in broad sense and the prophethood of Muhammad (saw) in the strict sense constitutes the basis of legitimacy for obligation of humanbeing and the religion in Islam. Taking into account this point, Fakhr al-Din al-Râzî (606/1210) handled the possibility of miracle that provides the proof of prophethood and its indication to truth of Prophets in detail and he examined the issue in the "grounding of religion" context. In this study, we shall describe the outline of the arguments al-Râzî put forward to prove the prophecy and methods he employed, based on *Nihâyat al-Uqûl* belonging to al-Râzî and his later work *Kitâb al-Arbâin*.

Keywords: Prophethood, miracle, challenge, muâradha, mutawâtir report.

Atıf: Hülya Terzioğlu-Şerife Nur Çelik, "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Nübüvvetin İspatı", *KADER*, 15/2 (2017), 303-318.

Giriş

İslâm dininin fetihler sonucunda geniş bir coğrafyaya yayılmasının ardından farklı din, gelenek ve görüşlerle muhatap olan Müslümanlar, nübüvveti inkâr eden çeşitli fırkaların şüpheleri ile de karşı karşıya kalmışlardır. Buna bağlı olarak nübüvvetin imkânı ve ispatı üzerine eğilen kelâmcılar, bu hususta müstakil eserler kaleme aldıkları gibi kelâm kitaplarında da nübüvvet meselesini detaylıca işlemişlerdir.¹ Bu geleneği devam ettiren hicrî VI. yüzyıl âlimlerinden Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ* gibi nübüvvetin bir yönünü ele alan müstakil eserler telif ettiği gibi *Nihâyetü'l-ukûl*, *Kitâbü'l-erbaîn* ve *el-Metâlibü'l-âliye* gibi daha geniş hacimli eserlerinde nübüvveti hemen tüm yönleriyle ele alarak, detaylandırılmış bir teori ortaya koyar. Râzî, bu eserlerinde nübüvvetin ispatında naklin yanında aklın imkânlarını da kullanmak suretiyle Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı üzerinden peygamberlik müessesesinin meşruiyetini de temellendirir.

Râzî'nin eserleri kronolojik olarak takip edildiğinde nübüvvetin ispatında kullandığı yöntemin zaman içinde değiştiği görülür. Nitekim kendisi nübüvvetin ispatında, ilk dönem eserlerinde daha ziyade kelâm geleneğine yakın bir metotla meseleleri ele alırken ömrünün sonuna doğru telif etmiş olduğu *el-Metâlibü'l-âliye* eserinde² İbn Sina'ya yakın bir çizgi takip eder. Bundan daha önce kaleme aldığı *Nihâyetü'l-ukûl*, *Kitâbü'l-erbaîn*, *el-Muhassal* gibi eserlerinde nübüvveti mucize ile temellendiren Râzî, *Metâlib'*de bu yöntemi zayıf bularak nübüvveti peygamberin yetkinliği üzerinden ispatlamanın daha sağlam bir yol olduğunu savunur.³

Râzî'nin nübüvvetin ispatında kelâm geleneği çizgisini izlediği eserlerindeki görüşleri; mütevâtir habere yönelik şüphelere verdiği cevaplar, Kur'an-ı Kerim'in icazı ve hüsun kubuh meseleleri temelinde teklifin ispatlanmasındaki delilleri sebebiyle dikkat çekicidir. Bu çizgide yazılan eserlerinden de faydalanılarak yapılan çalışmalar incelediğinde Uğur Mutlu'nun "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Mucize" isimli yüksek lisans tezinde daha çok Râzî'nin mucize muhtevası ve peygamberlerde ortaya çıkan mucizeleri ele aldığını görürüz.⁴ Mehmet Keleş de "Fahreddin er-Râzî ve Nübüvvet Anlayışı" isimli yüksek lisans tezinde mucizenin tanımı, akîl ve hissî mucize konularına çok kısa şekilde yer vermiştir.⁵ Bayram Çınar'ın "Fahreddin er-Râzî'de Nübüvvet Kavramı" adlı yüksek lisans çalışmasında mucizenin tanımı ve nübüvveteye delil olması açısından mucize

¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, 281.

² Râzî'nin eserlerinin kronolojisi için bk.: Eşref Altaş, "Fahreddin er-Râzî'nin Eserleri Kronolojisi", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker, Osman Demir, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 91-164.

³ Fahreddin er-Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye*, haz. Ahmed Hicâzî es-Sekka, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, 1987), VIII, 123-25; Ayrıca konu ile ilgili olarak bk. Muammer İskenderoğlu, "Fahreddin er-Râzî'nin Nübüvvet Teorisi", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker, Osman Demir, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), s. 505-526.

⁴ Uğur Mutlu, "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Mucize", (basılmamış yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s. 61-185

⁵ Mehmet Keleş, "Fahreddin er-Râzî ve Nübüvvet Anlayışı", (basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 39-43.

kavramı ana hatlarıyla incelenmiştir.⁶ Faruk Sancar ise “Kelâm ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî” başlıklı doktora çalışmasında Râzî'nin mucizeyi nübüvvetin ispatında nasıl kullandığına değinmekle birlikte daha çok İbnü'l-Arabî ile karşılaştırma amacından dolayı bu konuya oldukça kısa bir yer ayırmıştır.⁷ “Fahreddin er-Râzî’de Nübüvvet Teorisi” başlıklı makalesinde Râzî'nin *el-Metâlib* eserini merkeze alan Muammer İskerderoğlu ise kelâmcıların mucize ile nübüvvet ispatına getirdiği eleştiriyi zikreder ve alternatif olarak benimsediği “yetkin insan” teorisini ortaya koyar.⁸ Onun görüşlerinde ulaştığı son noktayı temsil etmesi bakımında bu çalışma büyük bir önemi haizdir. Ancak Râzî'nin görüşlerindeki değişimin seyrini görmek açısından daha önce yazdığı eserlerindeki yöntem ve argümanların detaylı bir şekilde incelenmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Zikri geçen çalışmalar nübüvvetin ispatının mucize üzerinden temellendirilmesi bakımından detaylı bilgi içermemektedir. Dolayısıyla bu makalemizde, Râzî'nin meseleye dair görüşlerini, nübüvveti mucize üzerinden detaylı olarak ele aldığı eseri *Nihâyetü'l-ukûl* ile Kelâm literatürüne etkisi oldukça güçlü olan *el-Muhassal*⁹ ve *Kitâbü'l-erbaîn* adlı eserlerinden faydalanarak tahlil etmeye çalışacağız. Bu bakımdan onun *Nihâyetü'l-ukûl*'da yaptığı ayrıma sâdik kalarak, nübüvveti bir müessese ve bu müessesenin belli bir şahısta taayyün etmesi bakımından inceleyeceğiz. Râzî'nin dinin bize ulaşma şekli olan mütevâtir haberin kesin bilgi ifade etmesi ve insanın mükellef kılınmasının anlamı gibi önemli meseleleri zımında barındıran nübüvveti ele alırken, bunlara yönelik eleştirilere verdiği cevaplar, nübüvvetin ispatına temel oluşturması açısından önemlidir. Bu çerçevede Râzî'nin özellikle nübüvvetin ispatı bağlamında ele aldığı meseleler, aslında hüsün-kubuh, teklif ve mütevâtir haberin imkânı ve bilgi değeri gibi temel kelâmi tartışmaları da içerdiği için bu hususta takip ettiği metod ve savunduğu görüşler incelenmeye değerdir. Nitekim çalışmada bunlara da kısmen yer verilecektir.

1. Nübüvvet Müessesesinin İspatı

Kelâm ilminde nübüvvet müessesesinin ispatına dair tartışmalar temelde Hz. Peygamber'in bildirmiş olduğu şeriata dayanan deliller ve aklî dayanaklar çerçevesinde cereyan eder. Râzî'ye gelince o, nübüvvet müessesesini ispatlarken peygamberin tebliğ ettiği şeriata olan ihtiyaç ve bu şeriata insanlar için gerekliliği hususundaki şüphelerden yola çıkarak teorisini temellendirir. Nitekim *Kitâbü'l-erbaîn*'de nübüvvet müessesesini inkâr edenlerin dört şüphe ortaya attığını söyler. Bu şüphelerden ilkinde cebir görüşüyle ilişkili olarak insanın mükellef olmasının

⁶ Bayram Çınar, “Fahreddin er-Râzî’de Nübüvvet Kavramı”, (basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 60-66.

⁷ Faruk Sancar, “Kelâm ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî”, (basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 220-28.

⁸ İskenderoğlu, “Fahreddin er-Râzî'nin Nübüvvet Teorisi”, s. 511-516, 518-523.

⁹ Râzî'nin kelâm tarihindeki yeri için bkz. Ömer Türker, “Kelâm ve Felsefe Tarihinde Fahreddin er-Râzî”, *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker, Osman Demir, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), s. 20-21.

imkânı tartışılır. Teklifin mümkün olması için insanın fiili yapma veya yapmamaya karar vermesini mümkün kılan özgür bir iradeye ve onu gerçekleştirmesini sağlayan kudrete sahip olması gerekir. Bu çerçevede bu iki unsurun insanda var olmadığını iddia etmek aynı zamanda onun mükellef bir varlık olduğunu inkâr etmeye, dolayısıyla sorumluluklarını bildiren peygamberin gereksiz olduğu sonucuna götürür. Cebir görüşünün dayanaklarından ilki kulun fiilini Allah'ın yaratmasıdır. Fiilin ortaya çıkmasındaki yegâne müessirin Allah olması, teklifin gerçekleşmesi için gereken kudretin kuldan nefyedilmesine ve fiile sadece mahal olan kulun üzerindeki sorumluluğun düşmesine neden olur. Kulun kudreti fiili yaratmaya uygun olmadığından dolayı Allah bir fiili yarattığında kul bunu yapmaya mecbur olacağı gibi Allah'ın yaratmadığı bir fiili de asla yapamaz. Bu açıdan insanın bir şeyi yapma veya terk etmedeki tesiri ortadan kalktığı için onun herhangi bir mükellefiyetinden de söz edilemez. Bununla irtibatlı olarak Allah'ın ilim sıfatının ezelde kulun fiilleri de dâhil olmak üzere bütün malûmata taalluk etmesi ve ilminin değişmez olması cebir görüşünün ikinci dayanağıdır. Nitekim kulun Allah'ın ezelde kendisini bildiği hal üzere davranması insanın iradesinin fiillerinde devre dışı olduğunu gösterir ve aslında kul bu şekilde davranmaya mecbur kalır. Allah'ın kâfir veya fâsik olacağını bildiği bir kimseyi iman ile sorumlu tutması da hikmet ile örtüşmez.

Teklifin meşruiyetine dair bir diğer itiraz noktası sorumlu tutulan fiillerden hâsıl olacak fayda ile ilgilidir. Bu itiraza göre şeriatta emredilen bir fiilin anlamlı olması için ya emredene ya da emredilene bir fayda sağlaması gerekir. Allah'a fayda ve zararın dokunması imkânsız iken kulun da bu fiillerden çoğunlukla menfaat elde etmek yahut zararı uzaklaştırmak gibi bir kazancı olmaz. Dolayısıyla insanın mükellef olduğu bir şeyi yapması abes olur.¹⁰ İnsanın fiillerinde etkisi olmadığı, bilakis yapıp ettiği her şeyin Allah'ın ilim ve kudretinin sonucu olduğunu ifade eden cebir düşüncesi temel alındığında, Yaratıcı'nın insanı mükellef tutması güç yetiremeyeceği bir yükün altına girdirmesidir. Hikmet sahibi olan Allah ise bundan münezzeh olduğu için bu görüşe göre insanın emir ve nehye muhatap kılan şeriat ve onu ulaştıran peygamberlik müessesesi de gereksizdir.

Nübüvvet hakkındaki ikinci şüphe, iyilik ve kötülüğün bilgisinin aklen mümkün olduğu iddiasıdır. Bu şüpheyi ortaya atanlar fiillerin iyi veya kötülüğünün akılla bilinenler ve bilinmeyenler olarak iki kısma ayrıldığını iddia etmişlerdir. İlk kısımda akıl yeterli olduğu için şeriata ihtiyaç duyulmazken ikinci kısımdaki fiiller de kendi içerisinde iki gruba ayrılarak değerlendirilir. İlk grupta nefes alıp vermek gibi iyi yahut kötü olduğu akılla bilinmeyen ızdırârî fiiller ele alınır. Bu fiiller tabiatı itibarıyla zorunlu olduğu için insanın sorumluluğunun dışındadır. İkinci grup fiiller ise ızdırârî olmamakla birlikte kendisindeki herhangi bir tehlike ya da şüpheden dolayı aklın terk etmeyi zorunlu gördüğü fiillerdir. Bu durumda bir fiilin iyi veya kötü olmasında şeriata herhangi ihtiyaç kalmadığı için peygamberlik müessesesi de gereksiz hale gelir.

¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'l-erbaîn fi usûli'd-din*, thk. Ahmed Hicazî es-Sekka, (Kahire: Mektebetü Külliyyati'l-Ezheriyye, 1982), II, 108.

Nübüvvet müessesesi hakkındaki üçüncü şüphe; kendisinde herhangi bir hikmet görülmediğine dair öncülünden hareketle ileri sürülür. Bu iddiaya göre herhangi bir makûl sebebe dayanmayarak Kâbe'nin mübarek kılınması ve tazim edilmesi ile belirli ibadetler için herhangi bir gerekçe olmaksızın muayyen vakitlerin seçilmesi bu kabilden uygulamalardandır. Dolayısıyla hikmete dayanmayan bu türden uygulamaların peygamberlik gibi bir müessese aracılığı ile bildirilmesi de makûl olmaz.

Nübüvvet hakkındaki son şüphe ise neshin bâtil olduğu kabulünden hareketle ileri sürülür. Şöyle ki, öncelikle Hz. Musa'nın ebedi olmayan ve neshe uğrayacak geçici bir dini tebliğ etmesi ve bu dinin Hz. Muhammed tarafından neshedilmesi düşünülemez. Ayrıca önceki dinlerde yasak olan bir şeyin neshedilerek serbest kılınması ve serbest olan bir şeyin yasaklanması Allah'ın ilminde önceden var olmayan bir şeyin ortaya çıkması neticesine götürür. Bu ihtimal de imkânsız olduğu için yeni bir dinin gelmesi ve peygamberin bunu bildirmesi mümkün olmaz.¹¹

Bu şüphelerden ilkinin ele alan Râzî, teklifin meşruiyetini temellendirirken bu konuda ortaya konan ihtimallerin sahih olmasını şu öncülün doğru kabul edilmesine bağlar: “Kendinde herhangi bir fayda olmayan veya kulun yapmasının mümkün olmadığı fiillerle Allah'ın mükellef kılması kabih olur.”¹² Nitekim Râzî'ye göre bir şeyin iyi ya da kötü olması o şeyin Allah tarafından emredilmesi ve yasaklanmasına bağlıdır. Bundan dolayı Allah'ın kulu güç yetiremeyeceği bir şeyle mükellef tutması kötü olarak addedilemez ve caiz olur.¹³ Böyle düşünüldüğü zaman Râzî'ye göre bu öncül kabul edilemeyeceği için teklifin mümkün olmadığına dair tüm itirazlar geçersiz olduğu gibi ikinci şüphe de giderilmiş olur. Çünkü peygamber olmaksızın iyi ve kötü olan bilinmeyeceği için akıl bu hususta yetersiz kalır. Üçüncü itirazın da bir şeyi iyi veya kötü olarak nitelemenin akla dayandığı düşüncesinden hareketle oluşturulduğunu söyler. İyi ve kötünün ancak şeriatla bilineceğini ifade eden Râzî, üçüncü itiraza dair ileri sürülen örneklerin kötü olduğunun akılla bilinmeyeceğini ifade eder. Râzî dördüncü şüpheye cevap olarak öncelikle neshi kabul etmenin bedâyı gerektireceği sonucunu reddeder.¹⁴ Ona göre şer'î hükümlerin, maslahatların değişimine binaen yenilenmesi, Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarındaki değişmeye bağlanamaz. Böyle bir bağıntıyı reddeden Râzî, bir manada Allah'ın fiillerinde mutlak hikmet aramanın zorunlu olmadığı temel kabulünü bu konuda da ihsas ettirmiştir.¹⁵

Râzî, peygamberlik görevinin daha ziyade insanın mükellefiyeti açısından gerekli olup olmadığını tartışarak, şeriatın kendisinin ve onun yüklediği sorumluluğun

¹¹ Râzî, *Kitâbü'l-erbaîn*, II, 110-13.

¹² Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl fi dirayeti'l-usûl*, thk. Abdüllatif Saîd Fûde, (Beyrut: Darü'z-Zehair, 2015), III, 513.

¹³ Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsûl min ilmi'l-usûl*, haz. Tâhâ Câbir el-Alvânî, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1992), I, 123-40.

¹⁴ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 514-16.

¹⁵ Râzî, *Kitâbü'l-erbaîn*, II, 114.

meşruiyeti üzerinden nübüvvet müessesinin sıhhatini ispata çalışır. Bunu yaparken kelâm literatüründe Berâhime ve Sümeniyye olarak zikredilen ve Hindistan bölgesinde yaşayıp peygamberliği reddeden grupları doğrudan zikretmemekle birlikte onların iddialarına cevaplar verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu gruplar, Râzî'nin muasırı olan Nureddîn es-Sâbûnî'nin (580/1184) ifadesine göre, peygamberin bildirdiklerinin ya akla uygun ya da buna aykırı olacağını, birinci durumda peygambere ihtiyaç olmadığını ikinci durumda da peygamberliğin gereksiz olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁶ Râzî, onların bu düşüncelerini üzerine bina ettikleri teklif ile hüsün kubuh meselelerine de girerek konuyu daha ayrıntılı ele alır. Bu hususta onun mevcut iddialara cevap verirken dayandığı temel esas bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna aklın hüküm veremeyeceğidir. Nitekim Râzî, hüsün ve kubuhun ancak şeriat vasıtasıyla bilinebileceğini ve Allah'ın emrettiği şeylerin hasen, yasakladığı şeylerin kabîh olduğunu savunur. Buna binaen Allah'ın fiillerindeki maslahat yahut hikmetin de akılla bilinemeyeceğini söyleyerek kişinin güç yetiremeyeceği bir şeyle mükellef tutulmasının caiz olduğunu ifade eder. Tam bu noktada peygamberlik müessesinin gerekliliğini ispatlayan Râzî, insan aklının dinin bildirdiği hükümlere ulaşmaktan âciz olduğunu söyler. Din aracılığı ile elde edilen bilgiye açtığı bu alan sayesinde de bu bilgiyi insanlara ulaştıran peygamberlik müessesesinin meşruiyetini ortaya koyar.

2. Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı

Fahreddin er-Râzî nübüvvetin ispatı için üç tür delil sürülebileceğini ifade etmiştir.¹⁷ Bu delillerden ilki nübüvveti mucize üzerinden temellendirir. Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında bulunduğunu ve buna binaen kendisinde mucize ortaya çıktığını ifade eden Râzî, bu iki durumu genele teşmil ederek peygamberliğin şartı olarak zikreder. Burada Râzî aslında iki önerme ortaya koymuş olur: İlk olarak bizzat peygamberin kendi beyanıyla peygamberliğini ilan etmesi, ikinci olarak ise bu beyanı takip eden mucize göstermesidir. Her iki önermenin de tevâtür yoluyla ulaşan bilgi ile elde edildiğini söyleyen Râzî, böylece mûcizeyi mütevâtîr habere dayanması bakımından ispatlar; mucize üzerinden ise nübüvveti temellendirir.¹⁸ İkinci delilde Hz. Peygamber'in ahlâkı, fiilleri, verdiği hükümler ve sîretini göz önüne alarak nübüvvetini ispatlamayı amaçlar. Râzî, Resulullah'ın bu özelliklerinin münferit olarak peygamberliğe delil olmayacağını zikretmekle birlikte bunların hepsi bir arada düşünüldüğünde ancak bir peygamberde ortaya çıkacağını söyler. Bu delili ilk olarak Câhız dile getirmiş, İmam Gazzâlî de *el-Münkız* adlı eserinde bu delilin peygamberliğin ispatında en kesin yol olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Son olarak ise Hz. Muhammed'den önceki

¹⁶ Bk. Nureddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, haz. Muhammed Aruçi, (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2014), s. 175-76.

¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *Muhassal efkârî'l-mütekaddimîn ve'l-müteahhirîn*, haz. Taha Abdürrauf Sa'd, (Kahire: Mektebetü Külliyyâtî'l-Ezheriyye, t.y.), 208.

¹⁸ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 345.

¹⁹ Bu delili ilk olarak Câhız zikretmekle birlikte İmam Gazzâlî de *el-Münkız* adlı eserinde bu delilin peygamberliğin ispatında en kesin yol olduğunu ifade eder. Gazzâlî, Hz. Muhammed'i kast

peygamberlerin kendilerine indirilen kitaplarda ondan bahsetmelerini dile getirir.²⁰ Râzî bu üç delilden ilkinin, üzerinde ittifak edilen delil olduğunu söyleyerek daha çok bu delili ayrıntılı olarak incelemiştir. Biz de bu yolu takibe çalışacağız.

a. Mucizenin Mütevâtir Haberle Bilinmesi

Râzî'ye göre Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasında bulunduğunu ve kendisinde mucize meydana ortaya çıktığını ispatlamak için öncelikle mütevâtir haberin imkânı ve bilgi değerini tartışmak gerekir. Erken dönemlerde yazdığı *Nihâyetü'l-ukûl*'da²¹ mütevâtir haberi O, "sözlerinin kesin bilgi ifade edecek niceliğe sahip râvilerin ulaştırdığı haber" şeklinde tanımlamıştır.²² Ancak bu tanımın kendisinde totoloji bulunduğu iddiası sebebiyle eleştiriye açık olduğunu da ifade eder. Şöyle ki, tanımda bir haberin mütevâtir olduğunun bilinmesi kesinlik ifade etmesine bağlanmıştır. Ancak aynı zamanda haberin mütevâtir olduğu bilinmeksizin bu haberden kesin bilgi hâsıl olmaz. Bu cihetten düşünüldüğünde ne mütevâtir haber mümkün olur ne de kendisiyle kesin bilgiye ulaşılır. Râzî, gelmesi muhtemel bu eleştiriye mütevâtir haberden hâsıl olan bilginin zarurî bir bilgi olduğunu söyleyerek cevap verir. Nitekim zarurî bilgi herhangi bir delile ihtiyaç duymadan ortaya çıkar. Dolayısıyla mütevâtir olduğunu ispatlamaya gerek kalmadan haberden zaruri bilgi hâsıl olur ve bu şekilde kesin bilginin ortaya çıkması için ona delalet eden haberin mütevâtir olduğunu ispatlamayı öncelemeye gerek kalmaz. Netice olarak haberin ifade ettiği zaruri bilgi ile mütevâtir haberin gerekli şartları taşıyarak onun tevâtür seviyesine ulaştığı hükmü verilir.²³

Râzî, daha sonra yazdığı *Kitabü'l-erbaîn*'de mütevâtir haberin zarurî bilgi ifade ettiğini söylemekle birlikte²⁴ farklı bir tanımlama ve tasnif yoluna gider. Mütevâtir haberi iki kısma ayıran Râzî bunlardan ilkinin, râvilerin sayısının yalan üzerine ittifakı mümkün olmayan bir çokluğa ulaşarak onların gördükleri bir şeyi veya duydukları bir sözü söylemeleri olarak tanımlar. Bu şekilde ulaşan mütevâtir bir haberin kesin bilgi ifade etmesi için râvilerde sayı şartı aranırken, haberin de duyuya dayanan bir bilgi olması gerekir. Bu ilk kısımdaki mütevâtir haber, geçmişe yönelik olmayıp o anki durumlarla alakalıdır. İkinci kısım ise belli bir zamanda bu şekilde hasıl olan mütevâtir bir haberin her tabakada yalan üzerine

ederek belli bir kişinin peygamberliği hususunda bu şüpheden kurtulmanın ondan nakledilen sözlerinin doğruluğu, o kimsenin ahlâki tavrı ve hayatına bakmak ve bu hususu teemmül etmekle mümkün olduğunu söyler. Mucizenin peygamberliğe delâletini eleştiren Gazzâlî, imânın mu'ciz olan güzel ve manzum bir söze bağlı olması durumunda, bu mucizeye benzeyen başka bir söz karşısında bu imânın çözülüp gideceğini ifade eder. Bu anlamda Gazzâlî, temelde mucizenin peygamberlik hakkında kesin ve zarurî bilgi ifade etmeyeceğini, ancak peygamberin bildirdikleri üzerinde düşünülmesi ve bunların uygulamaya geçirilmesi ile peygamberin doğruluğunun ispatında kesin bilgiye ulaşılacağını dile getirir. (bk. Ebu Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Munkız mine'd-dalâl*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1987) s. 73-74)

²⁰ Râzî, *Muhassal*, 208.

²¹ Altaş, "Fahreddin er-Râzî'nin Eserleri Kronolojisi", s. 151-52.

²² Râzî, *Muhassal*, 207.

²³ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 446.

²⁴ Râzî, *Kitabü'l-erbaîn*, II, 86.

birleşmesi mümkün olmayacak çoklukta râviler tarafından aktarılmasıyla ulaşan haberdur. Bu haberin kesin bilgi ifade etmesinin şartı ise her tabakadaki râvilerin ilk tabakadaki keyfiyyet ve kemmiyete sahip olmasıdır. Râzî *Kitabü'l-erbain'* de Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bu ikinci tür mütevâtir haberle nakledildiğini söylemekle birlikte²⁵ *Nihâyetü'l-ukûl'* da böyle bir haberin imkânına dair şu şekilde bir şüphe zikreder: Her tabakada râvilerin sayısı ve hallerinin tespiti imkânsızdır. Nitekim İmam Şâfiî (ö. 204/820) veya Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ile içerisinde yaşanan dönem arasında kaç tabaka olduğu dahi bilinmezken bir haberi nakleden her bir tabakadaki râvilerin sayı ve durumlarının bilinmesi imkânsızdır. Ayrıca râvilerle alakalı mezkûr bilgilerin bilinmesinin imkanının kabul edilmesi başka sakıncalı durumları da ortaya çıkarır. Bunun en bariz sonuçlarından bazıları Yahudi, Hıristiyan ve Mecûsîlerin aktardıkları bilgiler ile Şia'nın Hz. Ali'nin imametine dair nas iddialarının da mütevâtir olarak ulaştığının kabul edilmesidir Dahası Râzî haberin mütevâtir sayılması için râvilerin sayı ve durumlarının kıstas alınması halinde İbn Mesud'un Fatıha ile Felâk ve Nâs sûrelerinin Kur'an'dan olmadığına dair iddiaları ve ilk dönem sahabe mushafları arasındaki ihtilafların Kur'an'ın tevatürü hakkında ciddi şüpheye yol açacağını ifade eder.²⁶ Râzî bu gibi birçok sorunun cevaplandırılmasının ancak tevatürden zaruri olarak bilgi hâsıl olduğunu kabul etmekle mümkün olacağını söyler. Bu şekilde râvilerin sayı ve durumlarının tespitine gerek kalmayarak bunun nazârî olarak değil zaruri olarak bilineceğini yahut mütevâtir haberden hâsıl olan zarurî bilginin râvilerin durumuna delil olacağını iddia eder. Bir anlamda tevatür yoluyla aktarılan bilginin keyfiyetinin, onu taşıyan zevâtın kemiyetini de güçlendireceği savunulur.²⁷

Râzî, mucizeyi ele almadan önce onun nakledilme aracı olan mütevâtir haberin taşıması gereken şartları tartışır. *Kitabü'l-erbain'* de yaptığı tasnife göre ilk kısma giren mütevâtir haberin râvilerinin bizzat gördüğü veya duyduğu şeyleri aktarmaları olduğunu söyler. Bu tür mütevâtir haber daha ziyade yaşanan dönemdeki mevcut durumlar hakkında verilen bilgileri içine alır. İkinci kısım ise râvilerin bizzat görmeyip kendilerine nakledilenleri işiterek naklettikleri bilgilerdir. Bu ise geçmişte olan durumlardan haber verilmesini kapsar.²⁸ Aslında her iki kısımda verilen haberlerin duyu bilgisine dayanması gerekir. Bu bağlamda râvilerin yalan üzerine birleşmeyecek çoklukta olması ve durumlarının bilinmesinin yanında üçüncü bir şart olarak nakledilen haberin duyu ile elde edilen bir bilgi olmasını zikreder.²⁹ İlk iki şartın ise mütevâtir haberden hâsıl olan kesin bilgi ile bilineceğini ifade eder.³⁰

²⁵ Râzî, *Kitabü'l-erbain'*, II, 70-71.

²⁶ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl'*, III, 356-65.

²⁷ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl'*, III, 450.

²⁸ Râzî, *Kitabü'l-erbain'*, II, 80-81.

²⁹ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl'*, III, 364.

³⁰ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl'*, III, 450.

b. Mucizenin Peygamberliği İspatı

Râzî, mütevâtir haberin kesin bilgi verdiğini ispatladıktan sonra mucize meselesini inceler. O, mucizeyi “nübüvvet iddia eden kişide, meydan okumaya bağlı olarak ortaya çıkan ve muhatap kitlenin karşılık veremediği tabiatüstü durumlar” şeklinde tanımlar.³¹ Tûsî'nin ifadelerine göre bu tanımıyla bir had ortaya koyan Râzî Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak için bu tanımları nübüvvet bahislerinin en başında zikreder.³² Resulullah'ın şahsında ortaya çıkan mucizelerin gerçekliğini ise mütevâtir haberin bilgi değerini ele aldığı kısımda ispatlar. Sonrasında mucizenin mahiyeti ve Hz. Muhammed'e isnadı, peygamberliğin sıhhatine delalet etme yönü ile bu konuda ortaya konan şüphe ve itirazları ele alır.

Râzî, mucizeyi tanımlarken onun Arapça'daki “emr”³³ kelimesiyle ifade ederek aslında onun iki durumu kapsar: Birincisi alışılmamış bir durumun ortaya çıkması iken ikincisi alışılmış ve alışlagelenin gerçekleşmesinin engellenmesidir.³⁴ Bunun haricinde Râzî, *Kitabü'l-Erbaîn*'de mucizelerin i'cazını ortaya çıktığı mahal bakımından iki kısma ayırmaktadır. Bunlar; hissî ve aklî mucizelerdir. Hissî mucizeleri kendi içerisinde üç grupta mütalaa eden Râzî, bunları peygamberin zatının dışında, zatında ve sıfatlarında ortaya çıkanlar şeklinde tasnif eder. Hz. Muhammed'in zatının dışında çıkan mucizelerde; ayın ikiye yarılanması (inşikâk-ı kamer), kütüğün inlemesi, parmaklarından su fıskırması, az yemekle çok sayıda insanı doyurması gibi olayları örnek gösterir. Zatında ortaya çıkan mucizelere örnek olarak ise; atalarından kendisine intikal eden nur ile omuzları arasındaki peygamberlik mührünü zikreder. Sıfatlarında görülen mucizelerin çok fazla olduğunu söyleyen Râzî; kötü işlere yaklaşmaması, dilinin fesâhati, şefkat ve merhametli olması gibi ahlaki faziletlerle işaret eder.³⁵ Bu kısımdaki mucizeler daha ziyade Hz. Peygamberin insanî yönü yanında onun peygamberliğinin hissedilir yönünü ortaya koyan tabiatüstü durumlardan teşekkül eder.

Aklî mucizeleri altı kısma ayıran Râzî, bu mucizelerden birincisinin ilim ehli olmayan bir kabileden Hz. Peygamber'in ortaya çıkması olduğunu söyler. Bu durumun i'câzı onun âlim veya hikmet sahibi bir kimseden hiçbir şekilde istifade etmemesi ve bu konuda töhmet altında kalmamasıdır. Nitekim böyle bir bölgede doğup büyüyen bir kimsenin ilim tahsil etmeksizin Allah'ın sıfatları, fiilleri, isimleri ve ahkâmına vâkif olması başlı başına mucizedir. İkinci tür mucize, Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesinde ilahi meseleler ile nübüvvet ve risalet hakkında

³¹ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 349.

³² Nasîruddîn et-Tûsî, *Telhîsu'l-Muhassal*, (Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1985), s. 350.

³³ Râzî'nin mucizenin tanımında kullandığı “emr” kelimesi *Muhassal* tercümesinde “iş” kelimesi ile karşılanmış olmakla birlikte biz “durum” kelimesi ile tercüme etmeyi tercih ettik. Aslı itibarıyla “fiil”den daha kapsamlı olan “emr” Râzî tarafından özellikle tercih edilmiştir. Çünkü mucize mahiyeti gereği bir fiil olabildiği gibi herhangi bir fiilin ortaya çıkmasının engellenmesi de olabilir. Bk, Râzî, *Muhassal*, trc. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), s. 207,

³⁴ Râzî, *Muhassal*, 207.

³⁵ Râzî, *Kitabü'l-erbaîn*, II, 87-89.

düşünmemesi ve bunu dillendirmemesi olarak anlaşılmıştır. Nitekim Resulullah'ın peygamber olarak görevlendirilmeden önce böyle konular hakkında fikrî bir faaliyete girişip arkasından peygamberlik iddiasında bulunmaması onu, dinî meselelerde teemmül ve tefekkür neticesinde tebliğ ettiği bilgilere ulaşması vehminden ve bu bilgilerin vehbî olmadığı şüphesinden korur. Râzî, üçüncü akli mucizenin Hz. Peygamber'in insanları dine davet ederken her türlü meşakkat ve sıkıntıya sabretmesi ve üzerinde bulunduğu yoldan vazgeçmemesi olduğunu ifade eder. Aynı zamanda "güçlü bir devlet kurması" ve "büyük bir ordu" oluşturmasına rağmen ilk yöntemini değiştirmemiş olması da bu mucizenin diğer bir yönüdür. Râzî'ye göre dördüncü akli mucize Hz. Peygamber'in dualarının kabul olmasıdır. Nitekim onun hem dualarının hem de beddualarının kabul olunup karşılığının ortaya çıktığı görülür. Abdullah b. Abbas'ın dinde fakih kılınması duası ile Ebu Leheb'e ettiği beddua makbul olmuştur. Hz. Peygamber'in beşinci tür akli mucizesi gaipten haber vermesidir. Nitekim hem Kur'an'da hem de sünnette varit olduğu üzere geçmiş ve geleceğe dair birçok gaybî bilgi Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiştir.³⁶

Râzî, daha önce yazdığı *Nihâyetü'l-ukûl*'da mucizeleri üç kategoride inceleyerek hissi mucizeleri âhad yolla gelen mucizeler içinde değerlendirmiş, gaipten haber verme ile Kur'an-ı Kerim'in icazını ise iki ayrı grup olarak ele almıştır. Hissi mucizelerin tek başlarına âhâd yolla gelmesine rağmen bu tür haberlerin yekûn itibariyle mütevâtir seviyesine ulaştığını söyleyerek sübutunu kabul eder. Gaipten haber verme hususunda ise münecim ve kâhinlerde olduğu gibi herhangi bir alet-edevatının olmamasına yahut münecimler gibi bir yetisinin bulunmamasına rağmen Hz. Peygamber'in gaybî haberler vermesinin mucize olduğunu söylemiştir.³⁷ Râzî'nin üzerinde en çok durduğu nokta ise Kur'an-ı Kerim'in mucize olmasıdır. Kur'an'ın mucize olduğunu ve bunun Hz. Muhammed'in nübüvvetini tasdik ettiğini temellendirmek için şu istidlâli kullanır:

- Peygamberlik iddiasında bulunan ve bu iddiaya makrun olarak kendisinde mucize ortaya çıkan kimse gerçek bir peygamberdir.
- Hz. Muhammed peygamberlik iddiasında bulunmuştur ve bu iddiaya makrun olarak kendisinde mucize ortaya çıkmıştır.
- O halde Hz. Muhammed gerçek bir peygamberdir.

Râzî, birinci öncül ispatlanmasının mucizenin tasdike delalet etmesine bağlı olduğunu söyler. Mucizenin Allah'ın yaratması ile ortaya çıktığı için aslında Allah'ın bir fiili olması ve dolayısıyla mucizenin tasdik amacı gütmesi Allah'ın fiillerinde gayenin bulunduğu düşüncesine yol açması hususunda ilk itiraz gelmiştir. Ayrıca Allah'ın gayesi olduğu kabul edilse bile mucizenin peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin tasdikine delalet edecek bir delil olmaması da ikinci itirazdır. Nitekim mucizenin tasdik dışında başka anlamları ifade etmesi de muhtemeldir. Çünkü Allah'ın küfür, fık ve dalâleti yaratması kabul edildiğinde

³⁶ Râzî, *Kitâbü'l-erbaîn*, II, 87-97.

³⁷ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 348-49.

mucizeyi de dalâlete düşürmek için peygamberlik iddia eden yalancı bir kimsede yaratmış olması mümkün olur. Bu itirazları göz önünde bulunduran Râzî, mucizenin tasdike delâletinin Allah'ın fiillerinin illetli olması anlamına gelmediğini, bilakis mucizenin tasdiki bildiren ve tasdik makamına geçen bir durum olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda mucizenin tasdike delâleti Hz. Musa'nın kıssasında sabit olmuştur. Nitekim Hz. Musa peygamberlik iddiasında bulduktan sonra kendisi bu iddiasında sadık ise dağı başları üzerinde durdurmasını ondan istemişler o da bunu Allah'tan dilemiştir. Bu gerçekleştiğinde ise kavmi iman etmiştir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere mucize, peygamberlik iddiasını tasdikten başka bir anlam ifade etmez. Allah'ın peygamberlik iddiasında olan yalancı bir kimsede mucize ortaya çıkarması mümkün olmakla birlikte bunun tasdike delâlet etmeyeceğini ve mükellefin bunu bilmekle sorumlu olacağını dile getiren Râzî, bu şekilde bütün itirazlara cevap vererek mucizenin nübüvvet iddiasını doğruladığını ispatlar.³⁸

Râzî, ikinci öncülde belirtilen Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında bulunduğunu ve kendisinde mucizenin ortaya çıktığını mütevâtir yolla gelen haberlerden bilindiğini ifade eder. Râzî, ilk olarak Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasında bulunduğunun ve tarihî olarak gerçek bir şahsiyet olduğunun ispatı olarak onun hakkında nakledilen haberlerin ve yer yer ona atıfta bulunan Kur'an'ın mütevâtir olmasını zikreder. Sonrasında Hz. Peygamber'de ortaya çıkan en büyük mucize olan Kur'an-ı Kerim'i ele alarak onun Hz. Peygamber'e nispetini ve mucize olup olmadığını tartışır. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e inmediğine dair muhtemel şüpheleri zikreden Râzî, onun başka bir peygambere inmiş olabileceğini ve Hz. Muhammed'in o peygamberi öldürerek ona inmiş olan kitabı alarak bunu tebliğ edebileceği şüphesini ifade eder. Ayrıca Hz. Peygamber başka kitapları mütalaa edip buradaki bilgilerden yola çıkarak Kur'an'ı telif etmiş de olabilir.

Bu tür itirazları ele alan Râzî bunların âlimlerin getirdiği dört delil ile ortadan kaldırdığını söyler. Delillerden ilki bizzat Hz. Muhammed'e ve onun etrafında cereyan eden olaylara işaret eden ayetlerin varlığıdır. Resullullah'ın katıldığı Uhud Savaşı ve Huneyn Gazvesi gibi olaylara işaret eden ayetler ile Hz. Muhammed'in eşleriyle yaşadığı olaylar sebebiyle inen ayetler ve onun peygamberliğini tasdik eden ibareler Kur'an'ın kendisine indiğine delildir. İkinci olarak Hz. Muhammed şayet Kur'an'ı bir başkasından onu öldürerek alsaydı bunu dünyevî bir maslahat için yapması gerekirdi. Ancak onun Kur'an vesilesiyle hiçbir maslahat elde etmediği, bilakis bundan dolayı birçok sıkıntı ve meşakkate maruz kaldığı açık olduğu için bu ihtimal da bertaraf edilmiş olur. Üçüncü delil birinin peygamberi öldürüp onun kitabını alarak risalet iddiasında bulunmasının reddedilmesine dayanır. Çünkü bu durum mükellefler için bir mefsedet olması sebebiyle Allah'ın engelleyeceği bir fiildir. Bundan dolayı Allah böyle bir şeyin yapılmasından münezzeh olur. Râzî bu delil ile Kur'an'ın Hz. Peygamber'e aidiyetinin katiliğine ulaşır. O, ikinci ve üçüncü delillerin iknâî olduğunu söyleyerek dördüncü delilin

³⁸ Râzî, *Kitâbü'l-erbaîn*, II, 97-107.

sarfe teorisi³⁹ üzerine bina edildiğini belirtir. Bu teori göz önüne alındığında Allah'ın tehadî ayetlerinden sonra inkârcıları aciz bırakması, Hz. Peygamber'in iddiasının doğruluğuna işaret sayılmıştır. Nitekim Kur'an Hz. Muhammed'e inmemiş olsaydı inkârcıların aciz bırakılması söz konusu olmazdı.⁴⁰

Kur'an'ın Hz. Peygamber'e indiğinin ispatından sonra onun mucize olmasının sıhhatinin temellendirilmesi için ikinci öncülün geçerli olması gereklidir. Râzî bunu yine Kur'an'da nakledilen ayetlerle ispatlar. Kur'an'da açık bir şekilde ifade edildiği üzere tehadî, öncelikle "De ki: "Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar."⁴¹ ayeti ile insan ve cinlerin hepsine Kur'an'ın bir benzerinin getirilemeyeceği meydan okumasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra Hz. Muhammed, Kur'an'a benzeyen on sure⁴² ve nihayetinde bir sure⁴³ getiremeyeceklerini ifade eden ayetlerle Araplara meydan okumuştur. Bu durum mütevâtir olarak nakledilen Kur'an ayetleri ile sabit olduğu için zaruri olarak hâsıl olan bilgi neticesinde ikinci önermenin doğruluğu ortaya çıkar. Râzî bu noktada Kur'an'ın aslı itibariyle mütevâtir olup tafsilatı itibariyle mütevâtir olmadığını ifade eden itirazın geçersiz olduğunu da ekler.

Bu itiraz, sahabe döneminde Kur'an hafızlarının az olması, Abdullah b. Mesud, Ubey b. Ka'b ile Zeyd b. Sabit mushafları arasındaki farklılıklar ve sure başlarındaki besmeleler, kunut duaları, Fatıha, Felak ve Nas Surelerinin Kur'an'dan olup olmadığına dair nakledilen rivayetlere binaen Kur'an'ın asıl itibariyle mütevâtir olsa da tafsilat itibariyle mütevâtir olmadığını ve Kur'an ayetleri ile istidlal edilemeyeceği fikrine dayanır. Râzî ise yaşadığı dönemde Kur'an-ı Kerim'in muhafaza edilmesindeki tavizsiz tavrın sahabe döneminde daha kuvvetli olması ve bu rivayetlerin âhâd olarak gelse de mütevâtir olan Kur'an'a zarar vermeyeceğini ifade eder. Aynı zamanda elimizdeki Kur'an'ı belirleyici olan Zeyd b. Sabit mushafının en son Hz. Peygamber'e arz edilmesi de önemli bir karîne olarak kabul edilmektedir. Mamafih diğerlerine göre en geç Hz. Muhammed'e okunması sebebiyle Kur'an'ın nihaî haline delalet etmesi daha kuvvetlidir. Ayrıca Zeyd b. Sabit'in okuduğu harfin daha çok bilinmesi onun kıraati ve mushafının yaygınlaşmasına ve insanlar nezdinde daha makbul bir konuma yükselmesine sebep olmuştur. Bu gibi saiklerden dolayı ümmete kolay gelen ve ihtilafları en aza indiren kıraat esas alınarak Kur'an-ı Kerim cem edilmiştir. Dile getirilen şüpheler ise Râzî'ye göre bu açıklamalardan dolayı Kur'an'ın sübutunun kat'iliğine hâlel getirmez. Ayrıca sahabe her ne kadar bazı dua ve surelerin Kur'an'dan olup olmadığını tartışsalar bile hiç kimse bunların Allah'tan nazil olmadığını iddia etmemiştir. Râzî, Allah tarafından Hz.

³⁹ Sarfe, belagat açısından Kur'an'ın bir benzerini getirme gücünün mevcut olduğunu, ancak bu gücün Allah tarafından engellendiğini ifade eden teorinin adıdır. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Sarfe", *DİA*, XXXVI, 140-41.

⁴⁰ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 452-60.

⁴¹ el-İsrâ 17/88

⁴² Hüd 11/13

⁴³ el-Bakara 2/23; Yunus 10/38

Muhammed'e vahyedilen her şeyin Kur'an olmadığı ve sahabenin bunları Allah'ın Kelâmı kabul ettikleri için itikadi açıdan sahabe için herhangi bir problem doğurmadığını da ilave etmiştir.⁴⁴

Kur'an ile tehadînin gerçekleştiği muhatap kitle olan Arapların buna karşılık verememeleri yargısı ispatlanırken bu husustaki ihtimaller ele alınıp bunların yanlışlığı ortaya konulmuş ve önermenin doğruluğu meydana çıkarılmıştır. Bu konudaki ilk şüphe olan meydan okumanın tüm âleme ulaşması halinde Kur'an'ın icazının gerçekleşeceğini söyleyenlere karşı Râzî, icazın fesahat açısından gerçekleştiğini söylemiştir. Nitekim en fasih Araplara meydan okumanın gerçekleşmesi ve onların buna cevap verememesinin Kur'an'ın mucize olmasında yeterli olduğu bilinmelidir. Ayrıca Arapların fesahatte üstün bir mevkiye bulunmaları, yeterli sebep ve imkânlarla sahip olmalarına rağmen karşılık verememeleri (muaraza) icazın esas tahakkuk ettiği noktadır.

Bununla birlikte ikinci bir ihtimal olarak Arapların tehadîye karşılık olarak mislini getirmeye yeterli imkân ve sebeplerin olmaması durumu zikredilmiştir. Ancak tehadîye karşılık vermenin birçok yolu olmasına karşın bunlardan birinin en kolay olduğunu, bunun da meydan okunulan şeyin gereğinin yapılması olduğunu söyler. Bunun ise inkârcılar için tehadîye karşılık vermek için yeterli sebep olacağını ifade eder. Hz. Muhammed'in iddiasına karşılık vermenin en iyi yol olmasının bilgisinin zarurî olmayacağı, Arapların da bu hususta şüpheye düştüklerine dair getirilen itiraza karşı Râzî, bunun çocukların dahi akıl edilebildiği bir durum olduğunu, inkârcıların bu hususta herhangi bir karışıklığa düşmenin mümkün olmadığını dile getirir. Üstelik Hz. Muhammed'in dine davet ettiği yirmi üç sene boyunca inkârcılara bu meselenin muğlak olması da aklen mümkün gözükmez. Bu hususta ortaya konan bir diğer şüphe de karşılık vermek yerine savaşmanın daha kati bir çözüm olarak görülmesi ihtimalidir. Râzî, bu hususta savaşın karşı tarafın delilini çürütmemesi ve istenilen hedefe ulaştırmaması, savaşı kazanacak tarafın belirsiz olması ve savaşların hicretten sonra başlaması sebebiyle bu vakte kadar geçen yaklaşık on üç senede savaşın olmaması gibi durumları zikrederek bu ihtimalin de geçersizliğini ispatlar. Râzî, son olarak, Kur'an'ın hangi açıdan bir benzerini getirmeye meydan okuduğunun bilinmediğine dair inkârcıların itirazını dile getirir. Buna göre üslûp, içerik ve fesahat gibi birçok yönden tehadînin mümkün olması ve bunun belirtilmemesinden dolayı meydan okumaya karşılık verilmemesi ihtimali dile getirilebilir. Ancak Râzî, böyle bir ihtimalin bulunması durumunda tehadînin hangi açıdan olduğunu Hz. Peygamber'e sorulması ve bunun bilgisinin bize ulaşması gerektiğini söyler.⁴⁵ Böylece Râzî, bu hususta akla gelebilecek tüm ihtimalleri zikrederek bunların bâtil olduğunu ortaya koymuş ve Kur'an'daki tehadîye karşılık verilemediğini ispatlamıştır.⁴⁶

⁴⁴ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, 458-63.

⁴⁵ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, s. 465-76.

⁴⁶ Râzî, *Nihâyetü'l-ukûl*, III, s. 508-10.

Râzî, bu iki öncülün zımında barındırdığı diğer öncülleri de ispatlayarak bundan Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğu sonucuna ulaşır. Nitekim onun nübüvvet iddiasında bulunması ve bu iddiasına makrun olarak Kur'an-ı Kerim ile meydan okuyup Arapların buna karşılık vermekten aciz kalması, Kur'an'ın mucize olduğunu gösterir. Bu mucize Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında doğru olduğunun Allah tarafından tasdik edilmesini bildiren bir işaret görevi görür. Böylece Râzî, başta genel bir kaide olarak zikrettiği ilk öncülün peygamberde müşahhas hale geldiğini otaya koyarak bu istidlâl ile onun nübüvvetinin doğruluğunu temellendirir.

Değerlendirme ve Sonuç

Mantığın İslamî ilimlere dâhil edilmesini ilk olarak Gazzâlî dile getirirse de fiilen uygulanmasını Fahreddin er-Râzî gerçekleştirmiştir. Klasik mantığın akli istidlâl metodunu ve kavramlarını nübüvvetin ispatında güçlü bir şekilde kullanan Râzî, nakli ve akli delillerden istifade ederek muhtemel şüphelere cevaplar verir ve nübüvvet hususunda benimsediği görüşü muhkem hale getirmeye çalışır. Bu bağlamda öncelikle nübüvvetin makul bir zeminde mümkün olduğunu ispat eder. Müessese olarak nübüvvetin imkânında bunu ele alan Râzî, özellikle şeriâtın gerekliliği ile iyilik ve kötülüğün ancak şeriâtın bildirmesi vasıtasıyla bilinebileceği öncüllerini merkeze alarak meseleyi ele alır. Ardından nübüvvetin belirli bir kimsede imkânını ele alan Râzî, mucizeyi temele alarak bunun sıhhatini savunur. Hz. Muhammed'in nübüvvet iddiası hususunda Allah'ın olağandışı bir durumu ortaya çıkarma veya olağan bir durumun ortaya çıkmasını engelleme şeklinde yarattığı durumların mütevâtir haberlerle yahut yekûn itibariyle mütevâtir seviyesine ulaşan haberlerle bize ulaştığını ifade eder.

Râzî, Hz. Peygamber'in mütevâtir olarak nakledilen mucizesi olan Kur'an'ın üzerinde detaylıca durarak onun Hz. Peygamber'e nüzulünün sıhhati, Araplara meydan okuması ve buna karşılık verememeleri neticesinde mucize oluşu gibi durumları ayrıntılı bir şekilde inceler. Ayrıca muhtemel şüpheleri de cevaplandırmak suretiyle bu şüphelerin aslı itibariyle geçersiz olduğunu ortaya koyar. Her ne kadar Râzî, mucizenin tanımında tehdîye karşılık muârazanın olmaması ve olağandışı bir durum yahut olağan bir durumun ortaya çıkmasının engellenmesi şartlarını sunsa da bu şartlar, zikrettiği mucizelerden sadece Kur'an-ı Kerim için geçerli olmuştur. Hissî ve akli mucizeler ile gaipten haber vermek hususunda olağan dışılık söz konusu olsa da tehdî görülmemesi aslında bunları tanımın dışında tutar. Ancak bunlardaki tabiatüstü durum, Allah Teâlâ'nın yaratması ile nübüvvet iddia eden kişide onu teyit için ortaya çıkmış olması, bunların da nübüvvetin ispatında önemli olduğunu gösterir.

Râzî, Kelâm geleneğine yakın bir çizgide nübüvvetin ispatlanmasını ele aldığı *Nihâyetü'l-ukûl*, *Kitâbü'l-erbaîn*, *el-Muhassal* eserlerinde, Hz. Peygamber'in ahlâkı, Tevrat ve İncil'de nübüvvetinin bildirilmesi gibi farklı deliller olduğunu söyler. Bununla birlikte nübüvveti en güçlü delilin mucize olduğunu dile getirir. Bundan

dolayı mucizelerin bize ulaşma şekli ve tasdike delâlet etmesine yer vererek mütevâtir haberin imkân ve bilgi değerini ayrıntılı olarak inceler. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'in sübûtu ve dinin bize ulaşma şekli olan mütevâtir habere yönelik şüpheleri izale etmesi de ayrıca önemlidir. Kelâmın temel meselelerinden biri olan hüsün ve kubuh meselesini nübüvvetin ispatıyla bağlantılı olarak ele alan Râzî, Eş'ari geleneğe paralel olarak iyilik ve kötülüğün bilgisinin ancak şeriat vasıtasıyla elde edileceğini dile getirir. Bu bağlamda şeriatı bildiren peygamberler olmaksızın salt akıl ile bir şeyin iyi yahut kötü olduğu hükmüne varmak imkânsız olur.

Râzî nübüvvet hususunda gelenekten tevârüs ettiği görüşleri tahkik ederek bunları tek tek ele almış ve meselelerin doğruluğunu tahkim etmeyi amaçlamıştır. Bu açıdan kelâm geleneğinde nübüvvetin ispatı ile ilgili olarak kaydedilen her bir konuyu ayrıntıları ile incelemiştir. Kelâmcıların bu hususta öne sürdüğü kanıtlara yönelik şüpheler ve muhtemel itirazları aklî ve naklî deliller ile geçersiz kılmaya çalışırken nübüvvetin ispatına dair detaylı bir teori de kurmuştur.

Kaynakça

- Altaş, Eşref, "Fahreddin er-Râzî Eserleri Kronolojisi", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker, Osman Demir, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Çınar, Bayram, *Fahreddin er-Râzî'de Nübüvvet Kavramı*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Ebu Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Munkız mine'd-dalâl*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1987.
- Fahreddin er-Râzî, *Kitabü'l-erbain fi usûli'd-din*, thk: Ahmed Hicazî es-Sekka, Kahire: Mektebetü Külliyyati'l-Ezheriyye, 1982.
- Fahreddin er-Râzî, *Nihayetü'l-ukûl fi dirayeti'l-usûl*, thk: Abdülatif Said Fûde, Beyrut: Darü'z-Zehair, 2015.
- Fahreddin er-Râzî, *el-Mahsul min ilmi'l-usûl*, thk: Tâhâ Câbir el-Alvânî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1992.
- Fahreddin er-Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye*, thk: Ahmed Hicazî es-Sekka, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1987.
- Fahreddin er-Râzî, *Muhassal efkâri'l-mütekddimîn ve'l-müteahhirîn*, thk. Taha Abdürrauf Sa'd, Kahire: Mektebetü Külliyyati'l-Ezheriyye, t.y.
- Fahreddin er-Râzî, *Muhassal*, trc. Hüseyin Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

- İskenderoğlu, Muammer, "Fahreddin er-Râzî'nin Nübüvvet Teorisi", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker, Osman Demir, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Mehmet Keleş, *Fahreddin er-Râzî ve Nübüvvet Anlayışı*, basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Mutlu, Uğur, *Fahreddin er-Râzî'ye Göre Mucize*, basılmamış yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015
- Nasîruddîn et-Tûsî, *Telhîsu'l-Muhassal*, Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1985.
- Nureddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, thk. Muhammed Aruçi, Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2014.
- Sancar, Faruk, *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî*, basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Türker, Ömer, "Kelâm ve Felsefe Tarihinde Fahreddin er-Râzî", *İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker, Osman Demir, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, 279-285.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Sarfe", *DİA*, XXXVI, 140-41.